

Joop Berding

Micha de Winter, Thomas Schillemans & Rienk Janssens (red.), *Opvoeding in democratie*. Amsterdam: SWP, 2006. ISBN 978-90-6665-741-0, 96 blz., € 13,90.

In 1916 publiceerde de Noord-Amerikaanse filosoof en pedagoog John Dewey zijn magnum opus *Democracy and Education*. In die tijd was de verbinding tussen democratie, opvoeding en onderwijs bepaald geen vanzelfsprekende zaak. Maar Dewey betoogde dat een politiek, sociaal en economisch progressieve samenleving, zoals de Verenigde Staten, niet zonder een even progressieve opvoeding kon. Het onderwijs van 'zijn' tijd was volgens hem gevestigd op gedateerde leer- en ontwikkelingsprincipes en bereidde leerlingen slecht voor op volwaardig burgerschap van de 'great community'. De maatschappij is voortdurend in verandering, en de school moet kinderen in staat stellen daar een bijdrage aan te leveren. Tussen opvoeding en democratie bestond volgens Dewey een intrinsieke relatie; vandaar ook de ondertitel van het boek: 'An introduction to the philosophy of education'.

Enige tijd later, in 1958, publiceerde de Amerikaans-Duitse politiek denker Hannah Arendt haar essay '*The Crisis in Education*', waarin zij een vurig pleidooi voor juist het tegenovergestelde houdt: opvoeding in het gezin en onderwijs in de school moeten zoveel mogelijk gescheiden worden van de politiek.

Politiek is een zaak van vrije burgers, en kinderen zijn daar per definitie van uitgesloten. Kinderen moeten niet worden belast met zaken die zij krachtens hun geringe leeftijd en ontwikkeling nog niet aankunnen. Volwassenen moeten juist verantwoordelijkheid nemen voor de wereld zoals deze is en haar op school aan de jongere generatie presenteren.

Het lijkt erop alsof het debat over opvoeding en democratie zich tussen deze twee polen beweegt. Nog steeds staat de relatie tussen opvoeding en democratie en die tussen scholing en burgerschap in het brandpunt van de belangstelling. Evenzeer als in vroegere tijden wordt er met een mengeling van optimisme en distantie gekeken naar wat het onderwijs in dezen vermag. De bundel *Opvoeding in democratie* biedt wat dat betreft een interessant beeld van de stand van zaken. Het is een verzameling teksten uitgesproken bij de oratie van Micha de Winter als hoogleraar op de Langeveld-leerstoel aan de Universiteit Utrecht in juni 2005.

Ik bespreek de vier lezingen van De Winter, Mijnhardt, Biesta en Vollebergh; in de bundel zijn daarnaast een column en een weergave van een paneldiscussie opgenomen.

De Winter staat stil bij de mogelijkheden en beperkingen van de school met betrekking tot burgerschapsvorming, die hij beschouwt als een belangrijke pedagogisch-normatieve kwestie. Hij legt de nadruk op de ontwikkeling van democratische competenties bij kinderen en jongeren in en door het onderwijs maar erkent tegelijk de beperkingen hiervan, geïnspireerd (en ontvonden) door Amerikaans onderzoek naar de 'code van de straat'. Bij gettojeugd (hangjongeren, risicojeugd, enzovoorts) moet je niet aankomen met 'mooie praatjes' over tolerantie en meervoudig perspectief nemen; voor hen gaat het om overleven in de 'grote stadsjungle'. Toch heeft De Winter zijn geloof in democratieontwikkeling en de mogelijkheden die de school (of liever 'een' school, want hij oriënteert zich op kleinschalige experimenten) daartoe niet verloren.

De bijdrage van Wijnand Mijnhardt, hoogleraar cultuureschiedenis aan de Universiteit Utrecht gaat in op de altijd beladen bijdrage die geschiedenis, c.q. geschiedenisonderwijs levert aan het bereiken van politieke doelstellingen als burgerschapsvorming. In de achttiende eeuw sloten eenheidsstaat, nieuwe burgerlijke waarden en onderwijs goed op elkaar aan, maar in de multiculturele samenleving van de 21ste eeuw liggen de zaken anders. Mijnhardt zet in op Europees burgerschap als opstapje naar een 'kosmopolitisch levensgevoel', waarbij het laatste wordt gekenmerkt door de klassieke deugden van standvastigheid, rechtvaardigheid en dergelijke; in de dagelijkse praktijk vertaald naar 'kleine' deugden als eerlijkheid, praktische zin en matigheid. Hij pleit voor een type geschiedenisonderwijs dat zich richt op het kosmopolitische Europa en de daarbij horende waarden die culturele pluraliteit mogelijk maken. Mijnhardt eindigt met een pleidooi om – vrij vertaald – het 'vak' weer 'terug te geven' aan de professionals: de staat moet zich verre houden van democratische beschaving en burgerlijk kosmopolitisme.

Gert Biesta, hoogleraar opvoedingstheorie in Exter en Örebro levert een nogal ontvonden bijdrage. Hij vraagt zich af waar democratie eigenlijk wordt geleerd en komt tot de conclusie (en stelling) dat dit maar zeer ten dele het geval is op school. De school – waar politici en beleidsmakers zoveel van verwachten – sluit niet of nauwelijks aan op de werkelijke leefsituatie van jongeren en is daarom vaak irrelevant voor burgerschapsvorming. Dat komt, aldus Biesta, omdat het beleid uitgaat van een individualistisch concept van democratie en van een naïef competentiedenken. Het onderwijs kan maatschappelijke problemen niet oplossen. Zij kan wel inspelen op situaties waarin democratie zich als mogelijkheid voordoet. Maar daarmee is democratie nog niet gegarandeerd.

Wilma Vollebergh, hoogleraar Algemene sociale wetenschappen aan de Universiteit Utrecht formuleert op basis van empirisch onderzoek onder jongeren een aantal stellingen. Over tolerantie stelt zij dat we de inspanning die het 'ons' kost om tolerant te zijn niet moeten onderschatten. Het lijkt 'ons' namelijk moeilijk voor te stellen dat anderen het niet met ons eens zijn, zo blijkt, zelfs als die 'ons' er zeer democratische opvattingen op na houden.

Vollenberghs tweede stelling is nog wat pregnanter: het ligt niet in de menselijke natuur om tolerant te zijn en vanwege dit 'enorme feit' (p. 65) kost het

zoveel inspanning. Wij denken graag in 'wij en zij' en 'ons soort mensen is beter', en dat zijn we ons nauwelijks bewust of we ontkennen glashard dat we zo denken. Dat laatste is een 'self-serving bias' (p. 66), zo meent Vollebergh, waardoor we een positief zelfbeeld in stand kunnen houden.

Vervolgens focust zij zich op enkele ontwikkelingspsychologische inzichten met betrekking tot de jeugdfase, met name het separatie-individuatieproces, de onzekerheid en nieuwe loyaliteiten die dit met zich meebrengt en de radicaal-utopistisch-totalitaire trekjes die in (sommige delen van) de jeugdcultuur te vinden zijn. De jeugd, zo is bekend, is de seismograaf van de tijdgeest. Scherp kritiseert Vollebergh – in aansluiting op zowel De Winter als Biesta – het centraal stellen van het 'autonome individu' als maat aller dingen en vooral als 'iets niet goed voelt' bij dat individu. De crux is volgens haar dat jongeren dit soort antidemocratische emoties afleren.

Gemeenschappelijk in deze teksten lijkt het zoeken naar nieuwe wegen om opvoeding en democratie met elkaar te verbinden maar dan zonder de ambities en de pretenties die daar in de afgelopen jaren vooral door politici en beleidsmakers aan verbonden zijn. Wat nodig is, is een goed inzicht in de werkelijke leefwereld van kinderen en jongeren en de codes die daar gelden en wat daarvan de betekenis is voor de manier waarop zij de school beleven: wat vermag deze daaraan toe te voegen, c.q. aan te verdiepen? Het gaat dus niet alleen om het onderwijsproces of om louter leren-leren maar ook en wel degelijk om de *leerinhouden*: welke 'gereedschappen' reiken wij kinderen en jongeren aan opdat zij hun leven en dat van anderen kunnen duiden?

In deze bundel wordt naar mijn smaak te weinig ingegaan op het onderscheid dat met Arendt kan worden gemaakt tussen 'het politieke' en 'het sociale' in relatie tot burgerschap. Bij De Winter treedt dit naar voren als hij de 'code van de straat' contrasteert met de vorming van democratisch burgerschap. Het eerste betreft het sociale domein, waarin inderdaad ongelijkheid en pluraliteit heerst; ieder mens treedt daar in zijn of haar uniciteit naar voren: 'Plurality is the law of the earth' (Arendt). Maar in de politieke gemeenschap zijn wij allen gelijk – voor de wet.

Iets dergelijks doet zich voor wanneer Mijnhardt, met een brok in de keel zoals hij schrijft, de openingszinnen van de Amerikaanse Grondwet citeert: 'We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal ...' Dit kan alleen van toepassing zijn op politieke, niet op sociale gelijkheid, want die laatste bestaat niet. Interessant genoeg beroept Vollebergh zich, net als de grondleggers van de Verenigde Staten, op de menselijke natuur in haar betoog over tolerantie, maar daarbij zij aangetekend dat het ook hier gaat over het sociale domein. Daarin treden inderdaad verschillende individuen en groepen op, daar is sprake van 'discriminatie' en om met Mijnhardt te spreken: die verschillen zijn te waardevol om 'aan de staat over te laten' (p. 48).

Ten slotte: De Winter kondigt een aantal kleinschalige onderzoeks- en ontwikkelingsexperimenten aan, waarin samen met basisscholen wordt gewerkt in de richting van educatieve centra voor democratieontwikkeling, met als kern-

strategie leerling- en ouderparticipatie. Dat lijkt mij zowel een adequate als een terechte 'value-based'-benadering. Geen gefabuleer met hemelbestormende en overambitieuze doelstellingen, maar vanuit een rustige en betrokken aanpak van kleine stapjes betekenisvolle lokale resultaten proberen te behalen. Ik kijk met belangstelling uit naar de rapportages hierover.